

Sandra Meeuwsen

Sport = Politiek

Het ethisch hart van de sport
filosofisch beschouwd

Uitgeverij Lucht bv, Hilversum

Inhoud

Over de taal van de sport 7

Inleiding 13

Porto, mei 2024 37

De kracht van sport, spel en verlangen

Parijs, juni 2024 66

Over regels, grenzen en transgressie

Pyreneeën, juli 2024 89

Sport als biopolitiek

Shanghai, augustus 2024 110

Sacrale herbronning

Olympiada, september 2024 136

Feminiene transformatie

Nawoord 165

Bronnenlijst 171

Register

Voorwoord

Over de taal van de sport

Het frappante aan de moderne sport is dat die zich verzet tegen eenduidigheid terwijl het spel zo eenduidig lijkt: er is een winnaar, er is een verliezer. De mens poogt middels een lichamelijke inspanning boven zichzelf uit te stijgen. En toch raken we er niet over uitgepraat. Sport bemoeit zich met ons. Kruipt in ons politieke lichaam. Sport is overal; in onze beleving van onderwijs (we manen onze kinderen ‘beter je best doen’), we trainen voor de toekomst, sport bepaalt zelfs hoe we tegen bestuur en beleid aankijken, maar vooral hoe we tegen onszelf aankijken. De opgave die sport stelt, is onder onze huid gekropen. Onze samenlevingen zijn sportieve samenlevingen.

Daarom is sport en politiek gescheiden houden een kansloze zaak. Ze los van elkaar willen zien, vertroebelt welke immense invloed sport heeft op individuen, groepen en samenlevingen. Sport beleven is niet alleen escapisme, een manier om weg te komen van het zinloze bestaan, er weer jeu aan te geven. Het is ook een richtinggevend middel voor de mens om zijn hartstochten te beleven, om samen te leven.

Daarom is te begrijpen waarom een sector van de samenleving, de tech-industrie, die niets van sport wilde weten en zich vooral concentreerde op het 'brainy' karakter van haar ondernemingen, inmiddels helemaal los is gegaan op sport. Facebook-topman Mark Zuckerberg is naar buiten gekomen als fanatieke vechtsporter. En hij heeft een manager kooivechten in zijn bestuur opgenomen. En waarom? Zuckerberg wil weer masculiene energie brengen in het bedrijf, er mag ruimte zijn voor een kleedkamer-sfeer waarin killersinstinct en winnaarsmentaliteit alle ruimte krijgen om hun dominantie te tonen. 'Silicon Valley goes testosteron!' De wereld is een slagveld, er zijn winnaars, er zijn verliezers. 'Go for it!'

Maar sport kan ook juist het omgekeerde doen: verbinden. Sport bezit een pacificerende invloed, juist door zijn woordeloze karakter. Sport ondergaat men. De strijd speelt zich niet af in het rijk van de woorden, maar in het rijk van de daden. En dat woordeloze karakter zorgt ervoor dat dwars door klassen, etniciteiten en landen heen mensen zich verbonden voelen. Sport pacificeert in een wereld die in rap tempo militariseert.

Intuïtief begrijpen we wat er op het spel staat als we sport bekijken. We zien aan het zweet op het voorhoofd van de sporter dat er voor hem of haar iets wezenlijks op het spel staat. Zelfs wanneer we de regels niet kennen, begrijpen we dat de regels voor iedereen gelden en dat sporters gaan voor de beloning die het spel biedt. Het voelt 'lekker' om onbeschaamd mee te leven met het strijden en lijden van de atleet.

De sleutel tot een beter begrip van de interactie tussen mens, samenleving en sport is de elegante en spannende manier waarmee dit boek pleit voor een 'affectieve wending'. Dit voor de sport

nieuwe groundbegrip spreekt ons als lezers aan op het potentieel om in een sportieve en sociale context het verschil te maken, maar laat ook zien wat er op het spel staat: een ethiek waarin het vuur van de sport en het samenbindende karakter ervan elkaar niet hoeven uit te sluiten. De auteur brengt kwetsbaar en gedurfd haar eigen levensverhaal in relatie tot het kernbetoog. Het boek bevat zo meerdere lagen: naast een verdiepende filosofische duiding ook een reisverslag, waardoor analyse en emotie elkaar dialectisch versterken. Net als in de sport.

Het commentaar bij het beslissende doelpunt van Dennis Bergkamp tegen Argentinië op het WK voetbal 1998 kunnen we dromen, maar niet omdat het commentaar ons iets wezenlijks vertelt over dat doelpunt. Het commentaar valt samen met het doelpunt en vangt het beslissende moment in de tijd, om een fotografisch begrip te gebruiken. De taal bevriest hier de historische overwinning. Het commentaar is voor altijd een herinneringsmachine. Kippenvel. Ontlading. Springen. Dansen. Opluchting.

De sportman moet na afloop van de wedstrijd flink aangespoord worden om zijn prestatie te analyseren, want hoe analyseer je succes? De voetballer die de bal vol op de slof nam om het winnende doelpunt te scoren spreekt van een intuïtieve beslissing, hij zag geen andere mogelijkheid dan deze om de winst voor zijn team te verzekeren, de prestatie werd verricht in een flow. De flow onttrekt zich aan een intelligente rede als de atleet zelf niet weet wat daar gebeurde, laat staan wij.

Sport laat ons sprakeloos en toch stromen we over van woorden. De emoties waarmee sport ons vult, zijn bevredigend. Een kortstondige liefde. Dat woordeloze karakter kenmerkt de spelende mens; je kan spelen, urenlang, zonder dat taal eraan te pas hoeft

te komen. De woordeloze strijd pacificeert, we accepteren stilzwijgend alle afspraken van het spel opdat de spelende mens zijn gang kan gaan. Laat maar zien wat ervan terecht komt.

Ik zat zo te zitten in tram 1 die vanuit Amsterdam Nieuw-West naar het centrum slingerde, het waren de onrustige dagen nadat in de binnenstad hooligans en stadbewoners met elkaar op de vuist waren gegaan. De confrontatie had een inktzwart politiek randje gekregen; de polarisatie werd er niet minder van, alleen maar meer.

En ik zat zo in de tram en zag mensen in- en uitstappen, opstaan of gaan zitten. Voor mijn oog voltrok zich een woordeloze symfonie van handelingen waarin we allemaal actoren waren; het was alsof ik naar een spel keek. En ik voelde dat ik genoot van het schouwspel; ik verbaasde me over het gemak, de speelsheid en handigheid waarmee eenieder gepaste afstand wist te houden. En de hele rit lang werd er geen woord gezegd. Allemaal spelende mensen.

Was ik een sportcommentator geweest dan had ik de routineuze handelingen een bepaalde spanning kunnen meegeven, de commentator preludeert op het ongewisse, het feit dat er iets te gebeuren staat, dat de impasse doorbroken zal worden waardoor dat langverwachte spanningsveld ontstaat dat sportieve strijd heet. Met hopelijk een winnaar. Maar in de trams waren geen winnaars, alleen maar passagiers. En toch ook weer winnaars. Zo krijgt het spel een vitaliserend karakter: een onafgebroken oefening in ons tot elkaar verhouden.

Wat het spel in deze tram en het spel op het veld gemeen hebben, is dat het buiten de taal om bestaat. Op een heel kinderlijke, zor-

geloze manier trekt het spel ons aan, we bijten onze tanden erin vast en gaan ervoor! Zolang niemand ons vraagt wat we nou aan het doen zijn, is er niks aan de hand. Daarom vond ik het altijd een totale verspilling van tijd om uit te leggen aan hardloophaters wat ik nou zo geweldig vind aan hardlopen. Het spel kan niet gevoeld worden vanuit de sceptische niet-speler.

En wie op weg is naar het spel kan zich niet voorstellen dat er een leven zonder mogelijk is, zoals de ik-persoon in de klassieker *De Renner* van Tim Krabbé, op weg naar zijn koers: 'Ik pak mijn spullen uit mijn auto en zet mijn fiets in elkaar. Vanaf terrasjes kijken toeristen en inwoners toe. Niet-wielrenners. De leegheid van die levens schokt me.'

Het is die leegheid die we achter ons laten wanneer we spelen. Het spel dient zich aan als bemiddelende instantie in het ver op afstand houden van de chaos. Ikzelf kan als zelfverklaard ADHD'er intens genieten van de doelmatigheid die sport me geeft. De duidelijkheid die start en finish verbindt, is weldadig. Dat internaliseren van de regels en eraan willen voldoen geeft me diepe voldoening. Er is geen ruimte voor valsspelers, die hebben het spel niet begrepen.

En ik zag ineens waarom we sport zo hard nodig hebben in deze tijd. Woorden maken meer kapot dan ons lief is. Er vindt een militarisering van taal plaats; sociale media creëren een speelveld waarin woorden als munitie worden gebruikt. Maar omdat taal oneindig is, zullen er ook oneindig veel ruzies mogelijk zijn die geen van alle een einde kennen. Er is geen scheidsrechter die toeziet op strikte naleving van de spelregels. Wanneer taal wordt ingezet om elkaar te bestrijden, vallen paradoxaal genoeg alle regels weg. Taal is een oorlog zonder eind.

Echter, in de sport accepteren we het gezag van de scheidsrechter, die ook niet hoeft te spreken om zijn gezag te laten gelden. De sport is een universum zonder taal. En daarom ervaar ik sport als een bevrijdende plek waar het echt niet uitmaakt waar je vandaan komt, omdat waar je vandaan komt, huidskleur, afkomst, in het speelveld enkel nog talige constructies zijn. Niet meer dan dat. Het gaat enkel nog om het spel en de winst die bereikt moet worden.

We houden van sportieve strijd waarin iets op het spel staat en er dus een duidelijke winnaar en verliezer is. En we accepteren dat. We lezen het commentaar wel in de krant. Napraten kan altijd nog, maar het zal nooit die intense emotie die we in het moment hebben beleefd, kunnen samenvatten. Laat staan terughalen.

Daarom. Laten we zo lang mogelijk in de ban van het spel blijven.

Abdelkader Benali
schrijver, theatermaker, hardloper

Inleiding

We hopen nog steeds vurig dat sport en politiek elkaar niet te veel beïnvloeden. Tevergeefs, de realiteit heeft dit ideaal allang ingehaald. Tijdens de Super Bowl 2025, het bombastische slotstuk van de American football-competitie, werd de kersverse president Donald Trump met alle egards ontvangen. De finale tussen de Philadelphia Eagles en de Kansas City Chiefs toonde een verleidelijke mix van commercie, sport en politiek. Diverse artiesten woonden het spektakel bij, waaronder Taylor Swift, openlijk criticaster van Trumps kandidatuur tijdens de campagne voorafgaand aan diens herverkiezing. Sport verbindt? Alle polariteiten in de Amerikaanse samenleving kwamen ongecensureerd samen in dit kolkende sportcircus. Voor het eerst zat een regerende Amerikaanse president op de tribunes. Met zijn neus voor marketing overwon Trump zijn aversie voor American football en haalde alles uit de kast om zijn aanwezigheid uit te buiten. Zo mocht tijdens zijn vlucht naar New Orleans een select gezelschap journalisten getuige zijn van het ondertekenen van het zoveelste decreet. Ditmaal ging het om Amerikaanse importheffingen op staal en aluminium. ‘Shock and Awe’ lijkt het motto van de trumpiaanse

strategie, waarbij elk podium legitiem is, ook een onschuldige sportwedstrijd.

De aanwezigheid van Trump gaf ook allerlei onverwachte neveneffecten. Net als tijdens de Olympische ‘Nazi’-Spelen in Berlijn 1936, waar Adolf Hitler alleen al door zijn bezoek kon rekenen op zelfcensuur en loyaliteit van alle betrokkenen. Diverse topatleten met een Joodse achtergrond namen niet eens de moeite om naar Berlijn af te reizen. In 2025 zien we tijdens de Super Bowl in het land van de vrijheid vergelijkbare effecten. Zo werd de slogan ‘End Racism’ van het veld verwijderd en vervangen door de woorden: ‘Choose Love’. Zelfs Kendrick Lamar, de kritische rapper die dit keer het mini-concert tijdens de rust mocht verzorgen, paste zijn scherpe ‘woke’ teksten voor de gelegenheid ietsje aan om zijn optreden te behouden. Een trotse ‘Black American’ die tijdens de Super Bowl de show steelt, terwijl Trumps openlijk reactionaire bewind de status quo in de westerse wereld doet sidderen; dat is op zichzelf al een politiek waagstuk. En als nog raakten Lamars teksten een gevoelige snaar in het explosieve publieke debat in de Verenigde Staten. Tijdens zijn optreden benutte Lamar zijn openlijke vete met die andere populaire rapper, Drake, om een paar stevige politieke punten te scoren, onder meer over solidariteit met Black Lives Matter, gendergelijkheid, het goedpraten van seks met minderjarigen en huiselijk geweld:

‘Once upon a time, all of us was in chains, (...)
Fast-forward, 2024, you got the same agenda. (...)
You run to Atlanta when you need a few dollars,
No, you not a colleague, you a fuckin’ colonizer.’

Kendrick Lamar

Ligt de VS te ver van ons bed of is de Super Bowl geen ‘echte’ sport? Prima, er zijn genoeg illustraties die voor Europese sportliefhebbers dichterbij liggen. Het schoolvoorbeeld van de riskante symbiose tussen sport en politiek betreft de gang van zaken rond het gunnen van het WK voetbal 2034 aan Saoedi-Arabië. Na een zorgvuldig geënceneerde procedure, die de schijn van democratie en transparantie moest wekken, werd op 11 december 2024 de organisatie van het WK in 2034 officieel aan Saoedi-Arabië toegewezen.¹ Dit onvermijdelijke besluit wierp zijn schaduw al enkele jaren vooruit; zo werd ik eind 2023 uitgenodigd voor een sessie met Nederlandse voetbaljournalisten over de toonzetting in hun verslaggeving in de komende jaren. Hoe zouden zij deze opdracht straks met hun geweten kunnen verenigen? De hechte as tussen sport, economie en politiek vergt een morele revolutie om de onschuld van het spelletje te blijven verdedigen. Maar kwam het toekennen van het WK aan Saoedi-Arabië dan als een verrassing? Nee, allang niet meer. De toon was een decennium geleden gezet door de gelikte procedure richting het WK Voetbal 2022 in Qatar. Dit traject vond nog plaats onder het toezien oog van FIFA-voorzitter Sepp Blatter, voor velen het archetype van de corrupte sportbestuurder. Na een taai en langdurig traject moest Blatter uiteindelijk in 2015 opstappen vanwege een web van frauduleuze praktijken binnen de wereldvoetbalbond. De wereld reageerde verbaasd toen in 2010 het WK 2022 aan Qatar werd toegekend, want stond Qatar niet bekend als die rijke golfstaat in het Midden-Oosten waar de mensenrechten structureel onder druk staan? Waar arbeidsmigranten onder zware omstandigheden de bouwwerkzaamheden uit zouden voeren, noodzakelijk voor het organiseren van een WK voetbal: stadions, hotels en overige accommodaties. Moderne slavernij, beweerden sommigen. In Qatar zijn vakbonden verboden en wordt politieke oppositie de kop ingedrukt. Onze westerse visie

op democratie, de rechtsstaat en mensenrechten legitimeerde destijds stevige kritiek. Maar richting het WK in 2022 zelf werd dit kritische geluid in diezelfde liberale wereld ter discussie gesteld vanuit een relativering van ‘onze’ waarden in een rap globaliserende wereld. En ook dit appèl is opnieuw ten diepste trouw aan de westerse politieke economie.² Want Qatar ligt, evenals Saoedi-Arabië, in een regio waar de westerse wereld grote belangen heeft in olie, handel en transport. Ten koste van waarden die wereldwijd snakken naar herijking wordt de correlatie tussen sport, politiek en economie hier pijnlijk zichtbaar. Wat is de betekenis van gelijkheid, democratie en vrijheid in een wereld op drift? Waar lonkt nog perspectief?

Nooit meer Qatar was de titel van een kritisch pamflet uit die tijd.³ ‘De stem van de liefhebber die empathie en eerlijkheid als de belangrijkste pijlers van sportiviteit ziet’, aldus Freek de Jonge in het voorwoord. Het boek fileert de gang van zaken richting het WK voetbal in Qatar, in de ijdele hoop dat het voetbal hiervan zou leren. ‘De wereldvoetbalbond heeft nood aan een complete omwenteling’, vat Raf Willems, Vlaams voetbalschrijver, het pamflet samen. Tegen beter weten in? Welke dynamiek houdt het voor beïnvloeding en manipulatie kwetsbare voetbalregime in stand? Dat is het collectieve verlangen van het grote publiek naar brood en spelen; de ‘marktvraag’ in economische termen. En exact hier zit de belangrijkste voedingsbodem voor alle misstanden in de sport. Dit boek zal uitleggen hoe deze afhankelijkheidsdynamiek werkt en waar het aangrijpingspunt zit om te transformeren. Het antwoord ligt in lijn met de beroemdste strofe uit de poëzie van de Duitse dichter Friedrich Hölderlin:

‘Wo aber Gefahr ist, wächst
Das Rettende auch.’⁴

Friedrich Hölderlin, *Patmos*⁵

Een tip van de sluier: om de politieke kracht van sport te activeren, is het zaak niet te polariseren, demoniseren en diskwalificeren, maar het onvermogen binnen dit regime liefdevol in te sluiten. Dat betekent voor alle betrokkenen ook zelf in de spiegel kijken om de eigen reflexen te transformeren, die schuilgaan onder de neiging de Ander te veroordelen. Geen makkelijke route voor het legioen kritische volgers van de sport, die bij voorkeur sportbobo’s en hun instituties neerzetten als het ultieme ‘kwaad’ om de eigen handen in onschuld te kunnen blijven wassen. Kan het ook anders?

Voor ik het filosofisch instrumentarium van dit boek presenteer, nog een laatste reflectie. In de periode rond het WK in Qatar heb ik meegewerkt aan diverse podcasts en interviews, waarbij de grootste gemene deler was: voetballiefhebbers zochten een aflaat om toch maar ‘gewoon’ – dat wil zeggen: zonder wroeging – het WK te mogen volgen. Zeker, er was ongemak, zelfs bij de meest trouwe voetbalfanaten, maar men zocht troost en vergeving bij mijn beroepsgroep. Het ging deze voetbaldieren helemaal niet om een kritische duiding, de hamvraag was: mag ik alsjeblieft gewoon kijken? In deze periode ontdekte ik dat ook de rol van biechtvader aan sportfilosofen wordt toegedicht. En dat maakte me misselijk. Als het er echt op aankwam, wilde de voetbalfamilie liever weggijken. En daar zou een sportfilosoof ze voor moeten verontschuldigen? We zijn nu drie jaar verder en de erosie van de moraliteit in de sport lijkt onomkeerbaar. In Nederland wordt de term ‘moraal’ vaak negatief ervaren, als door het geloof

opgelegde plichten, normen en waarden. In de sport wordt graag verwezen naar de ongeschreven ‘mores’ die de sportieve moraal bepalen. ‘Moraliteit’ verwijst in dit boek naar het vermogen om integer te (blijven) handelen in elke situatie, vanuit een eigen, innerlijk ‘moreel kompas’. Terug naar het voetbal. De toekenning van het WK voetbal aan Saoedi-Arabië vond plaats onder een trumpiaans gesternte. Het lijkt of de term ‘sportswashing’ is uitgevonden in het Arabische koninkrijk. Een gelikte pr-campagne zet alles in om Saoedi-Arabië als beschaafde, moderne natie neer te zetten en begrip te kweken voor de specifieke culturele context. Ten koste van democratie, persvrijheid en mensenrechten? Sportevenementen bieden het vehikel om het morele blaazen schoon te wassen, met puissant rijke westerse sporthelden als ironisch masker voor het primair financieel gedreven karakter van het Arabische olie-imperium. Wat is hier gaande? Sport is de smeerolie van dit proces, dat is geen nieuws meer. Wat wel opvallend is: de westerse voetballanden lijken het wel best te vinden. De toekenning van het WK van 2034 was een eenvoudig een-tweetje tussen Gianni Infantino, de huidige voorzitter van de FIFA, en kroonprins Mohammed bin Salman van Saoedi-Arabië. Het cynisme in de westerse wereld lijkt het laatste restje zelfvertrouwen in het ethisch hart van de sport te hebben verteerd. Tegenwoordig kan de directeur van de KNVB zich verontschuldigen met de woorden: ‘Dit is mijn baan, u vraagt mij om de deelname van Nederland aan het WK te organiseren. Wij zijn voetbalbestuurders en geen moraalridders.’ En daarmee is hij op een bepaalde manier nog steeds trouw aan de ideaaltypische scheiding tussen sport en politiek.

Immers, binnen de sportwereld is het van oudsher niet toegestaan politieke voorkeuren te uiten. Artikel 50 in het Olympisch Handvest⁶ verbiedt deelnemers aan de Olympische Spelen, zowel

atleten als coaches, tijdens het evenement iedere vorm van expressie met een religieuze of politieke strekking. Dit artikel gaat samen met een pleidooi voor politieke neutraliteit en het claimen van de zogenaamde ‘governance-autonomie’ door de sport. Hiermee wordt bedoeld dat de internationale sport zonder extern toezicht haar besturingsmodel mag bepalen en controleren. Het ontbreken van onafhankelijk toezicht roept in de Nederlandse politiek regelmatig vragen op. Sinds het wereldkampioenschap voetbal in Qatar – of eigenlijk al sinds de Olympische ‘Nazi’-Spelen van Berlijn in 1936 – weten we dat deze governance-autonomie van de sport ook problematisch kan zijn. Elk gastregime zal een sportevenement willen inzetten voor de eigen politieke agenda. Door de waarde van sport in economische termen te vertalen en dit te koppelen aan morele vorming (met name ‘fair play’ en ‘sportsmanship’, de klassieke deugden in de sportethiek) heeft de sport zich in zekere zin afhankelijk gemaakt van de gunsten van dubieuze sponsors en gastregimes. Net als fair play wordt sportsmanship omschreven als: respect voor de spelregels, de tegenstander en de scheidsrechter, en deelnemen vanuit een sportieve moraal. Bij sportsmanship draait het vooral om persoonlijke moraliteit, fair play refereert meer aan de collectieve waarden in de sport. Hoe dan ook, al met al lijkt het of de moderne sport ongemerkt een speelbal is geworden in een geopolitiek spel, waarvan de regels elders bepaald worden. Valt er nog te ontsnappen aan deze verstriking?

Parallel aan dit proces is sport als maatschappelijk fenomeen de laatste jaren meer en meer onder een vergrootglas komen te liggen. De pretentie om naast plezier en prestatie ook maatschappelijke waarden – ook wel ‘impact’ genoemd – te realiseren, is in toenemende mate het bestaansrecht van de sport geworden. Zeker voor de politiek. Denk aan gezondheid, inclusie, sociale co-

hesie en de inspiratie tot excelleren. Sport was altijd die speelse vrijetijdsbesteding, leuk om te doen en ook nog eens goed voor de gezondheid. Sportbeoefening stond voor fysieke expressie, vrijheid, vitaliteit en je talenten en kwaliteiten ontdekken. Topsport werd hierin de overtreffende trap: winnen en excelleren als de ultieme manifestatie van ‘aretè’, het Oudgriekse woord voor deugdzaamheid. Zeker, er was ook eerder al sprake van geweld en doping, maar de algemene opvatting binnen de sportwereld – en soms ook daarbuiten – was dat deze misstanden niets met de essentie van sport te maken hadden: negatief gedrag zou vooral door anderen in de sport gebracht zijn, zoals hooligans, kinderlokkers of dopingdokters. Het kwaad kwam van buiten, dacht men vol te kunnen houden. Maar vanaf 2014 werden niet alleen de politiek en het grote publiek, maar ook de sport zelf stap voor stap wakker geschud uit deze beschermende ‘sluimer van de onschuld’. Diverse dopingschandalen zagen het licht, de corruptie binnen de wereldvoetbalbond, de Fédération Internationale de Football Association (FIFA) werd blootgelegd, gevolgd door seksueel misbruik, grensoverschrijdend gedrag, matchfixing en ondermijning. Met matchfixing wordt bedoeld: het bewust beïnvloeden van het verloop van een sportwedstrijd, door spelers of scheidsrechters, ten gunste van een vooraf bepaald eindresultaat. In de sport zijn matchfixing en gokken overigens nauw met elkaar verbonden. In 2022 was het hek van de dam; de ene na de andere misstand in de sport diende zich aan. De opvatting dat het kwaad van buiten de sport zou komen, was niet langer houdbaar.

Inmiddels groeit ook binnen de sportwereld zelf het besef dat al deze excessen geen incidenten zijn en iets met de cultuur in de sport zelf te maken hebben. Met ‘cultuur’ wordt hier bedoeld: het samenspel tussen dominante waarden, geaccepteerd gedrag en

onzichtbare patronen die de gevestigde orde binnen een team, organisatie of werkveld in stand houden. In plaats van cultuur hanteer ik liever het begrip ‘regime’, omdat dit beter uitdrukt welke aspecten de sport bepalen: uiteraard de sturende collectieve waarden (ook de impliciete), maar zeker ook de huidige bestuursstructuur en de verhouding met de ‘buitenwereld’ (maatschappij en politiek). Regime refereert ook aan de machtsfactor, bepalend voor de bewegingsruimte binnen de sport; een gevestigde orde die de bestaande cultuur beschermt, bepaalt wat wel en niet getolereerd wordt. Hoe heeft deze ‘Orde van de Sport’ kunnen ontstaan, welke spanningsvelden hebben deze sociale praktijk gevormd en waar liggen kansen voor transformatie en evolutie? ‘Sociale praktijk’ is een kernbegrip uit het denken van de Britse filosoof Alasdair MacIntyre, geadopteerd door de sportfilosofie om sport te definiëren als samenhangend, autonoom domein. In sociale praktijken gaat het primair om het realiseren van interne goederen en deugdzaamheid, niet – zoals in instituties – om het najagen van externe goederen. In tegenstelling tot MacIntyre beschouwt dit boek de instituties in de sport als volwaardig onderdeel van het totale systeemveld.

Om vooraf eventuele verwachtingen te temperen: dit boek bevat geen hapklare oplossingen, checklist of toolkit. Het is geen zelfhulpboek met een beproefd recept voor succes. Als filosoof laat ik een nieuw en ander licht schijnen op het spanningsveld tussen sport en politiek, afgezet tegen de actuele vraagstukken op het gebied van integriteit. Het begrip ‘integriteit’ is afgeleid van het Latijn; daar betekent ‘integritas’ ongeschondenheid. In de huidige maatschappelijke discussie staat integriteit voor congruentie (tussen identiteit, waarden en gedrag), betrouwbaarheid en deugdzaamheid. De inspiratie die ik in de navolgende hoofdstukken zal prijsgeven, is gebaseerd op twee pijlers binnen de

continentale filosofie. Continentaal wil zeggen: ontstaan in West-Europa. De continentale traditie in de filosofie start met het verlichtingsmotto 'Cogito, ergo sum' (Ik denk, dus ik ben) van René Descartes (1596-1650). Dit boek bevat een meer hedendaagse continentale gereedschapskist. Ten eerste pas ik de kerninzichten toe van de zogenaamde 'poststructuralistische filosofie', zoals onder meer ontwikkeld door Michel Foucault (1926-1984), Gilles Deleuze (1925-1995) en Giorgio Agamben (1942).⁷ Wat houdt poststructuralisme in? In algemene zin wordt dit denken bepaald door een intuïtie die recht wil doen aan de wederkerigheid tussen 'vorm' (de uitdrukkingsvorm of manifestatie van een bepaald fenomeen) en 'essentie' (het wezen, de kern, het onderscheidende van datzelfde fenomeen). In deze context is de vorm: het sportbestuurlijke regime of systeem van instituties die de sportwereld in stand houden. En 'essentie' verwijst naar het spelletje, de sportieve activiteiten zelf en welke unieke kwaliteiten sport zijn toegedicht. De relatie tussen vorm en essentie is een eeuwenoud filosofisch vraagstuk. Het poststructuralisme ziet het ontstaan van een systeem als resultaat van de drang een bepaalde praktijk – bijvoorbeeld seksualiteit, hier sport – te controleren. De verinnerlijking van geaccepteerd gedrag en een bepaalde norm houdt de sport als systeemveld onbewust in stand, ook al is het onderdrukkend of gericht op het versterken van een dominante macht. Met systeemveld wordt hier bedoeld: het totale netwerk van met elkaar verbonden sportgemeenschappen, zoals sportverenigingen, virtuele netwerken en 'urban' (lokale) sportgroepen. In verticale zin horen hier ook sportbonden en internationale federaties bij. Ook de specifieke cultuur in de sport is het product van de dominante systeemdynamiek: de wederkerigheid tussen thema's, waarden en gedrag op individueel niveau en de collectieve beleids- en bestuurlijke mechanismen binnen een organisatie of werkveld. Een ander voorbeeld om deze omkering te

begrijpen: Foucault geeft aan hoe de zogenaamde seksuele revolutie de mensheid eerst leek te bevrijden, maar vanuit een zekere dwangmatigheid ons weer een nieuwe prestatienorm heeft opgelegd. Het verschil is dat deze norm niet door een externe instantie zoals de kerk of de politiek wordt opgelegd, maar door onszelf en uit vrije wil, binnen netwerken en subculturen die elkaar de maat nemen. Het poststructuralisme helpt bij het blootleggen van de onbewuste collectieve krachten die een bepaalde sociale praktijk dragen, in dit geval de moderne sport. Waar nodig zal ik uitstapjes maken naar aan Foucault, Deleuze en Agamben gerelateerde denkers met een vergelijkbare kritische agenda, zoals Friedrich Nietzsche (1844-1900), Georges Bataille (1897-1962) en Hannah Arendt (1906-1975). Deze filosofische gereedschapskist zal ik inzetten om de sterk regulerende en politieke inbedding van de sport te beschrijven en tegelijkertijd perspectief te bieden op een kansrijke toekomst.

Op andere plekken in dit boek zal ik de poststructuralistische traditie verbinden met de 'post-lacaniaanse psychoanalytische filosofie'; een bijzondere samenstelling van woorden die hier een eerste toelichting vereist. De psychoanalytische filosofie begint met het provocatieve denken van de Franse psychoanalyticus Jacques Lacan (1901-1981). Zijn denken wordt vaak betiteld als 'te moeilijk', maar dit zou geen reden mogen zijn Lacans inzichten te mijden. Lacan borduurde voort op het pionierswerk van Sigmund Freud (1856-1939), de onbetwiste grondlegger van de psychoanalyse. Freuds kerninzicht dat het menselijk gedrag gestuwd wordt vanuit een onbewust deel van onze psyche waarin allerlei verboden, onderdrukte en wellustige verlangens huizen, wordt wetenschappelijk betwist, maar heeft de menswetenschappen diep beïnvloed. Lacan wijst op het terugkerende structurele thema van het verlangen als een tekort dat elk menselijk hande-

len stuurt, ook als wij het bestaan ervan ontkennen. De beste weg vooruit is het erkennen van ons existentiële gemis, om zo de afhankelijkheid van het verlangen te ontstijgen. De psychoanalytisch georiënteerde denkers die ik hier in *Sport = Politiek* aan verbind, zijn Julia Kristeva (1941) en Slavoj Žižek (1949). Beiden hebben de lacaniaanse psychoanalyse gerelateerd aan een ethisch georiënteerde politieke filosofie. Vanuit deze inspiratie verbind ik in mijn analyse de verlangensdynamiek op individueel niveau aan het collectieve regime dat de moderne sport in stand houdt. De uitspraak ‘Het persoonlijke is politiek’ krijgt hiermee een nieuwe betekenis.⁸ Het denken van elk van de genoemde filosofen bevat vonken van hoop om voorbij onze belemmerende fixaties te komen. Uiteraard waren andere keuzes mogelijk geweest, maar deze selectie van filosofische stromingen is onderling complementair en bevat inzichten die nog niet eerder op de huidige uitdagingen in de sport zijn geprojecteerd.

Overigens is het in de academische filosofie niet gebruikelijk om deze twee tradities te integreren. Je bent óf van het poststructuralisme óf van de psychoanalyse.⁹ Ik zal beide invalshoeken hier samenbrengen voor een breder publiek dat geïnteresseerd is in sport(filosofie). Ook al omdat de canon binnen de internationale sportfilosofie nu vooral analytisch of fenomenologisch georiënteerd is. Met ‘analytische filosofie’ wordt naar de stroming in de twintigste-eeuwse westerse filosofie verwezen, die via het nauwkeurig definiëren en combineren van begrippen toewerkt naar logisch consistente conclusies. Complexe vraagstukken zouden volgens de analytische filosofie het gevolg zijn van onhelder taalgebruik. En met fenomenologie refereer ik hier aan de stroming in de continentale filosofie die het menselijk bewustzijn wil begrijpen vanuit onze ervaring, vanuit hoe de wereld aan ons verschijnt en hoe de dingen zich voordoen. In de

praktijk versterken beide invalshoeken in de sportfilosofie vooral het bestaande regime in de moderne sport, bijvoorbeeld door de olympische waarden als een absoluut gegeven te poneren of het verbod op politieke uitingen te verdedigen. Met alle uitdagingen waar de sport nu voor staat, is een nieuw en kritisch instrumentarium nodig.

Om die reden presenteer ik in dit boek een op de praktijk toegespitste geïntegreerde lezing van het poststructuralisme en de psychoanalytische filosofie. Als verantwoording naar mijn beroepsgroep nog een laatste zijstap. De academische spanning tussen beide stromingen komt voort uit het verschil in opvatting over de autonomie van het zogenaamde ‘subject’, een bijzonder begrip in de filosofie. Taalkundig verwijst ‘subject’ naar het onderwerp van een zin. In de filosofie is de term subject een complex begrip. Enerzijds verwijst subject naar de persoon die een handeling verricht, anders gezegd: de mens of het Ik. Maar letterlijk betekent subject ook: datgene wat, of diegene die, aan iets anders ten grondslag ligt. Of het subject binnen of buiten de ervaring, dan wel het menselijk bewustzijn valt, is een klassiek filosofisch vraagstuk. Terug naar de twist tussen de psychoanalyse en het poststructuralisme. Waar komt het verschil in opvatting vandaan? Beide tradities zeggen dat de mens gestuurd wordt door onbewuste krachten. Alleen zijn deze krachten in het poststructuralistische denken primair extern en ‘vormen’ ze als zodanig ons zelfbeeld. Taal, onderwijs, politiek en sport bevatten dit soort vormende krachten. Het poststructuralisme worstelt met de onmogelijkheid hieraan te ontstijgen: we zitten gevangen in een systeem – zoals taal of politiek – dat ooit door mensen is gecreëerd en dat we onbewust zelf in stand houden. Het is onmogelijk om, net als de baron van Münchhausen, ons aan de eigen haren uit dit moeras omhoog te trekken. Een andere taal leren of een